چ□ن د□کر□ ئ□این ببێتە هۆی توندوتیژی ... گاری گەتینگ ... لە ئینگلیزییەوە: نەبەز سەمەد

دوا قوربانی قەشەیەکی فەڕەنسی بوو، کە لە کڵێساکەی خۆیدا کوژرا، بکوژەکان لەکاتی کوشتنەکەدا هاواری "اللە اکبر"یان دەکرد! دوای ئەم هێرشانە، ڕێبەرانی موسڵمان ئێمە دڵنیا دەکەنەوە کە، وەک تاریق ڕەمەزان دوای کۆمەڵکوژییەکی پاریس گۆتی، بکوژەکان "خیانەت لە ئاینەکەمان دەکەن." دوای کوشتنەکانی بڕۆکسل، زانکۆی ئەلئەزهەر ڕاگەیاندراوێکی بڵاوکردەوە، دەبێژێ "ئەو تاوانە خراپانە پێشێلی فێرکارییە لێبوردەییەکانی ئیسلام دەکەن." هەمان وەڵاممان دوای هێرشەکانی ئۆرلاندۆ و نیس بیست. دەگۆترێ ئەو گروپە دەمارگیرانە کە ئەو شتە خراپانە دەکەن، ئەوان نامۆن بە کرۆکی ئاشتی و خۆشەویستیی ئیسلام. من لە هۆکاری ئەو چەشنە وەڵامانە تێدەگەم، بەڵام ئەوان پەیوەندی نێوان ئاین و نالێبوردەیی و ئەو توندوتیژیانەی کە بەهۆی ئاینەوە دێنەگۆڕێ زۆر سادە دەکەنەوە.

هەردوو ئاینی ئیسلام و مەسیحی بانگەشەی ئەوە دەکەن کە ئاینی وەحی و قسەی خوان، فێرکارییەکانیان هەقیقەتن و خوا خۆی بۆ ئێمەی گواستۆتەوە و داوای کردووە هەموومان قبووڵی بکەین. ئیسلام و مەسیحی، هەر لە سەرەتاوە، ئاینی بانگخوازی بوون. ئاینێک بەرپرسیار بێ لە هێنانی هەقیقەتی خوا بۆ جیهان، ئەوا ڕوو بەڕووی ئەو پرسیارە دەبێتەوە چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەو خەڵکانە دەکا کە ڕەتیدەکەنەوە ئەو هەقیقەتەی خوا قبووڵ بکەن. تاکو چ ڕادەیەک ئەو ئاینە پێویستە لێبوردە بێ بەرانبەر هەڵەی ئاینی؟ لە چەند پنتێکی دیاریکراوی مێژووی خۆیاندا، ئیسلام و مەسیحیەت بەرانبەر بە ئاینەکانی دیکە نالێبوردە بوونە، بەتایبەتی بەرانبەر بە یەکدی، تاکو ڕادەی توندتیژی.

ئەمە نەشیاوی لێ دەربازبوونە، بەڵام هاوکات ئەمە ڕێکەوت نییە. شیمانەی نالێبوردەیی ل□ نێو لۆژیکی ئاینی وەک مەسیحی و ئیسلامدایە، ئاخر ئەوان دەڵێن کە فێرکارییەکانیان لە وەحییەکی ئاسمانی و خواوەندییەوە هاتووە. بۆ ئەوان، ئەو هەقیقەتەی کە خوا ناردوویەتی گرنگترین هەقیقەتە؛ لەبەر ئەوە ڕەتکردنەوە یان گومانکردن لەو هەقیقەتە خوایییە زۆر مەترسیدارە، بۆ هەردوو بێباوەڕان کە ئەو

هقیقت کرکییان نیی و ب بـــاودارانیش ک نگ بهی گومان و تکردنوکانی بباواناو بهدا ببردرن. لم جر بیرکـــردنویو، ئاســان ئو درنجـــام بریتو ک تنـــانت هنگاوی توندویش ب نهشتنی بباوی گرنتی کراو.

نگ ت بی ک بیرکردنوی مایمان، پویست دژایتیمان ب بباوی سنووردار بکا. ئایا خک مافی ئویان نیی ک پیوی ویـــژدان و پرســتنی خیـــان بکن وک ئوی ک خیـــان پیـــانوای پویـــست بیکن؟ لـــردا ئم دگیـــن ب کرکـــی کشک لگ ئواندا ک باویـــان ب ئـــاینی وحـــی هی. ئوان نـــاتوانن ن ستانداردی ئاساییکانی مرق ب مایتی قبوو بکن ک چن ئوان فرکارییکانی خوا اقدکن، ن دتوانن مکوو بن لسر ناکاریگری سرجمی ئوی ک وک وحی خوا دیبینن، تنانت کاتک ک پچوانی ستانداردی ئاساییکانی مرقیش. ئوانی ک پیوی وانگی دووم دکن ســـوورن لـســـر ئو ک هقیقتـــی خواوندی ل سروو تگیشتنی مرقوی، بی مرق هیچ پگیکی نیی تاکو بیاری بسردا بدا. خوا شتکان ب ئم دنر و ئـــاشکرای دکـــا بتواوی لبرئوی ئو شتـــان هقیقتـــن و ئم هرگیز ناتوانین بهی وونـاکی سروشتییو پی بگین. کاتک خوا قسدکا، ئم تنیا دتوانین گوایی بین.

ب ئو کسـانی ک هگـــری ئو بیروبـــاون، بیرکـــردنوی سکیولاران گی پندراو، تنانت داواکاری ککوتنی مایش یان هستی هاوبشی پراکتیکی، ئمان وک تاوانی ئاینی سیریان دکر و بیروبـاوی هش نـاش لـی ببـوردر. مسیحیت خی مژوویکی درژی لگ ئو جر نالبوردییانـدا هی، لوان چوساندنوی جوولکان، جنگ دژی موسمانکان، هروها شی سی سا، ک ململانـــی ئاینییکـــان و ناسینالیستکان بـوو هی تکشکاندنی ئوروپا. ئم تکشکاندن سرتا بزووتنویک بوو وو لبوردیی ئو نتوانی ک هویان ددا ئاینکیان بسر بگانکانـدا بســپنن. بـام برانبر ب نـاوخی خیـان نـالبوردبوون_ب نمـوون، برانبر کاسـلیککان، جوولکـان، پرتستانتکان_ ئم تنانت تاکو سدی نزدیمیش بدکات. (شـاینی ئامـاژ پـدان ک لو سـرددمدا موسـمانکان ل ئیمپراتریتـی عوسـمانی ب زر شـواز ل زر وو ل زر ل وـات مسـیحییکان لبـوردتر بـوون.) بـام ل کتاییـدا، مسیحییت ل گی پرسیکی ئاز و درژخاینی مژوویی

لێبوردەیی قبووڵکرد.

ڕەخنەکردنی مەسیحییەت لەلایەن فەیلەسوفان و هزرڤانانی ڕۆشنگەرییەوە وەک ڤۆڵتێر، ڕۆسۆ و هیوم زنجیرەیەک پرسیاری جدی لەسەر ئاینی مەسیحی هێنایەگۆڕێ، تەنانەت لە کۆتاییدا بووە هۆی ڕەتکردنەوەی ئاینیش. گۆڕانی ئابووری و کۆمەڵایەتی_وەک ئابووری سەرمایەداری، داهێنانە تەکنەلۆژییەکان و بزووتنەوە سیاسییە دیموکراتییەکان_ بوونە هۆی هەڵوەشاندنەوەی ئەو پایانەی کە ئاینی ترادیسیۆنی لەسەری وەستابوو.
دوا دەرئەنجام بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕی لێبوردەیی ئاینی بوو لە ئەوروپا و ئەمریکا. ئەم بیروباوەڕە گەشەکردنێکی ئەتیکی پیشاندەدا، ئاخر هەقیقەتی ئاینی هیچی دیکە وەها گرنگ نەبوو کە ڕەتکردنەوەی ببێتە هۆی ناڵێبوردەیی. باوەڕە و پراکتیکە ئاینییەکان وەهایان لێهات کە تەنیا وەک دەربڕینێکی کەسەکی سەیربکرێن، نەک لەلایەن دەسەڵاتی دەوڵەتەوە بەزۆر بسەپێندرێ. بەهۆی ئەمەوە کاریگەری بەهای ئاینی باوەڕ نزمتر بووەوە لە بەهای ئاشتی لە کۆمەڵگەیەکی سەکولاردا. ئەمڕۆ، نزیکەی سەرجەم مەسیحییەکان لەگەڵ ئەم وەرچەرخانەدا کۆکن، هەندێک تەنانەت دەڵێن کە ئەمە واتای ڕاستەقینەی بە ئاینەکەیان داوە.

هەمان شت بۆ موسڵمانەکان ڕاست نییە. ژمارەیەکی کەم نەتەوەی موسڵمان ئاستێکی بەرزی لێبوردەیی ئاینی هەیە؛ بۆ نموونە، ئەلبانیا، کۆسۆڤۆ، سەنیگال و سیرا لیۆن. بەڵام زۆرینەی وڵاتانی ئیسلامی _لەوانە سعوودیە، ئێران، پاکستان، عێراق و مالیزیا_ زۆر توندوتیژن بەرانبەر بە بیروباوەڕ و پەرستنەکانی نا_موسڵمانەکان (هەروەها بەرانبەر بە موسڵمانە بێباوەڕەکانیش). هەرچەندە زۆر لە موسڵمانان باوەڕیان وایە کە خوا داوای لێبوردەیی بەرانبەر بە ڕوانگە ئاینییە هەڵەکان دەکا، بەڵام زۆربەیان باوەڕیان وا نییە کە خوا داوای ئەوەی کردبێ.
سەنتەری لێکۆڵینەوەی پێل لە ساڵی ۲۰۱۳دا ئامارێکی بڵاوکردۆتەوە کە لە عێراق، مالیزیا، پاکستان و ئەو وڵاتانەی کە ئیسلام ئاینی فەرمییە، زۆرینەی موسڵمانان باوەڕیان وایە کە دەبێ شەریعە سەرچاوەی یاسادانانی وڵاتەکانیان بێ. هەروەها لە %٧٦ی موسڵمانان لە باشوری ئاسیا و %٥٦ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکوری ئەفریقا داوای لە سێدارەدان و کوشتنی ئەو کەسانە دەکەن کە واز لە ئیسلام دەهێنن و ئاینی خۆیان دەگۆڕن. هەروەها لە ١٠ وڵاتی ئیسلامیدا لایەنی کەم %٤٠ی موسڵمانان داوای ئەوە دەکەن کە شەریعەی ئیسلامی

بەسەر نا_موسڵمانەکانیشدا جێبەجێ بکرێ. ئەمە ئەوە پیشاندەدا، کە بە زۆرینەی موسڵمانان هەقیقەتی وەحی ئیسلام تەنیا پەیوەست نییە بە تاکەکانەوە بەڵکو دەبێ ڕۆڵێکی سەرەکی هەبێ لە کایەی گشتیدا و لە ڕێکخستنی کۆمەڵگە و دەوڵەتدا.

نالێبوردەیی پێویست نییە ببێتە هۆی توندوتیژی بەرانبەر بە بێباوەڕان؛ بەڵام، وەک ئەمە دەبینین، لۆژیکی هەقیقەتی خواوەندی یەکسەر بەخێرایی ڕووەو ئاڕاستەی ڕاڤەکردنی دەقە پیرۆزەکاندا دەڕوا تاکو بێباوەڕان بچەوسێندرێنەوە. هزرڤانانی ئیسلامی وەک ئیبن سینا لێبوردەییان قبووڵکرد بوو، ئاخر لە سەدەکانی ناوەڕاستدا موسڵمانەکان زۆر لە مەسیحییەکان لێبوردەتر بوون. بەڵام رەگەی مۆدێرنی لێبوردەیی ئەوەی سەلماند کە بە موسڵمانەکان زۆر لە مەسیحییەکان قورسترە لێبوردەیی قبووڵ بکەن، زۆرینەی موسڵمانان تاکو ئێستاش سنوورە ئێتیکییەکان بۆ داواکاری لێبوردەیی ئاینی قبووڵ ناکەن، هەروەها توندوتیژی دژی بێباوەڕان وەک ئەرکێکی خواوەندی دەبینن. ڕەنگە بەلامانەوە قورس بێ باوەڕ بکەین کە بیروباوەڕی ئاینی بتوانێ ببێتە هۆی کوشتن و سووربین لەسەر ئەوەی کە توندوتیژی لە نەخۆشی مێشک و دەمارگیری سیاسییەوە سەرچاوەدەگرێ. بەڵام لۆژیک و مێژووی ئاینەکان شتێکی پێچەوانەی ئەو ڕوانگەیەمان پێدەڵێن.

داخۆ ئەمە واتای ئەوە دەگەیەنێ کە ئیسلام خراپە؟ نەخێر، بەڵام ئەمە واتای ئەوە دەگەیەنێ کە ئیسلام تاکو ئێستاش بە ڕادەی مەسیحییەت کۆنترۆڵنەکراو و ڕامنەکراوە، مەترسی لەنێو هەر ئاینێکدا خۆی شاردۆتەوە کە بانگەشەی ئەوە بکا ئەو هەقیقەتی خواوەندی هەڵگرتووە. ڕاستگۆیانە بێژین، ئیسلام وەک سەرجەم نەیتوانیوە ڕێگە بە بەها سێکولارەکان بدا و قبووڵیان بکا وەک مەسیحییەت کردویەتی. وەک سەرەک ئۆباما ماوەیەک لەمەوبەر گۆتی، ”ئیسلام بە قۆناغی ڕیفۆرم و چاکسازی ئاینیدا نەڕۆیشتووە، تاکو یارمەتی خەڵک بدا باوەڕە ئاینییەکانیان لەگەڵ مۆدێرنەتی بگونجێنن.” ئەم گونجاندنە درێژخایەن و قورس دەبێ و داواکاری گۆڕانکاری ڕۆشنبیری، کۆمەڵایەتی و ئابووری دەکات، هەندێکی لەلایەن هێزی دەرەکییەوە بەرهەمدەهێنرێن، ئەوانی دیکەش لە سەرهەڵدان و زیادبوونی دەسەڵاتی فەرکارییەکانی ئیسلام لەبارەی لێبوردەیی و خۆشەویستییەوە دێنەئاراوە. بەڵام هەتاکو بەدەستهێنانی ئەو چەشنە وەرگێڕان و گۆڕانکارییانە، هەڵە دەبێ بگۆترێ نالێبوردەیی و توندوتیژی ”خیانەتی پەتی”یە لە ئیسلام و پەیوەندی بە ئیسلامەوە

نییە.

سەرچاوە: نیۆرک تایمز
https://www.nytimes.com/2016/08/01/opinion/how-religion-can-lead-to-violence.html